

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 334.012.6

КЛЮЧОВІ СТРУКТУРНІ ПРОПОРЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В.Б. Родченко, доктор економічних наук, професор.
О.О. Навроцький, кандидат економічних наук.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

© Родченко В.Б., 2015.

© Навроцький О.О., 2015.

Статтю отримано редакцією 03.11.2015 р.

Вступ. Формування ефективного підприємницького середовища є ключовою умовою добробуту нації та забезпечення процесів економічного зростання. Негативний вплив кон'юнктури світових ринків, обмеження торгівельних відносин України з Росією та спроба європейської переорієнтації виробничого комплексу, активний запит на залучення зовнішніх інвестицій, девальвація національної валюти та послаблення внутрішнього ринку це далеко не повний перелік ключових альтернатив вибору, що визначають зміни підприємницького середовища в Україні.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Актуальність проблематики розвитку підприємницького середовища безпосередньо засвідчує постійна увага до цих питань у сфері нормотворчості: схвалення концепції та розробка проекту Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки [1] попереднім урядом України, започаткування програми розвитку малого та середнього бізнесу на 2015-2020 рр. в "Плані відновлення України на 2015-2017 рр». [2] Найбільш актуальними питаннями розвитку підприємництва на сучасному етапі є розбудова системи оподаткування підприємницької діяльності, забезпечення зростання частки підприємництва у формуванні доданої вартості, становленні середнього класу. Водночас, відбуваються істотні зміни структурних пропорцій підприємницького середовища в Україні, під впливом таких чинників як:

- поступова втрата рис індустріальної економічної моделі СРСР, занепад великих промислових підприємств;
- зміна орієнтирів на зовнішні ринки країн Європи;
- зміна внутрішньої структури підприємництва з орієнтацією на торгівлю та сервіс.

За умови широкого дослідження проблематики розвитку підприємницького середовища в регіонах України [3][4][5][6] проблематика його пропорційності та збалансованості залишається недостатньо вивченою.

Метою пропонованого дослідження є оцінка ключових структурних пропорцій підприємницького середовища регіонів України.

Основний матеріал і результати. Економічна модель країни, з огляду міжнародних статистичних стандартів формується п'ятьма інституційними секторами. Сектор нефінансових корпорацій поєднує всі види підприємницьких структур, орієнтовані на отримання прибутків та створення доданої вартості. Розвиток цього сектору формує матеріальну основу функціонування економіки. Загалом у цьому секторі зайняті особи що працюють на підприємствах та фізичні особи підприємці. Загалом у 2014 році кількість цих двох груп

становила майже 8,8 млн. осіб, що складає приблизно половину працездатного населення країни. Тобто, можна стверджувати, що приблизно половина працездатного населення безпосередньо залучена до створення доданої вартості, а інша частина - витрачає свої трудові зусилля і отримує зарплату в сфері її обігу та використання. Враховуючи непрацездатне населення, можна вказувати на пропорцію одна особа до 3-4 осіб зайнятих у сферах пов'язаних не із створенням, але із перерозподілом і споживанням доданої вартості. Розуміння цього факту актуалізує питання визначення оптимальних пропорцій структури зайнятості, переосмислення пріоритетів регулювання зайнятості населення в контексті розбудови вітчизняної сервісно-інформаційної моделі економіки.

Також одним з важливих питань пропорційності підприємницького середовища постає вибір найбільш ефективної форми організації господарювання, зокрема визначення оптимального розміру підприємств. Загальновідомо, що «...немає ніякої згоди в літературі щодо можливості малих підприємств генерувати більше зростання, ніж великих ... великі підприємства є більш проциклічними, тобто більш вразливими до міжнародних ділових циклів, ніж малі та середні підприємства. [7] Однак питання збалансованості кількості підприємств потребує дослідження.

Загальні риси розвитку підприємницького середовища в Україні може характеризувати кількість підприємств за регіонами. За даними держкомстату України в 2014 році кількість підприємств в Україні складала 341 тис. одиниць. (див. табл. 1)

Проте ця статистика є неповною та не відображає особливості підприємств, що можуть бути розташовані у кількох місцях (регіонах), вести декілька видів економічної діяльності (або не вести взагалі), мати декілька відособлених виробництв та ін. Деталізація такої інформації міститься у Статистичному реєстрі підприємств, згідно з яким кількість активних підприємств перевищувала 631 тис. одиниць. Така відмінність дозволяє уточнити особливості економічної активності підприємств.

Слід зауважити, що інформація статистичного реєстру підприємств істотно розширює можливості та значення аналізу кількісних характеристик розвитку підприємництва, за рахунок більш деталізованої характеристики підприємств відокремлюючи підприємства за активними видами економічної діяльності та розташуванням. [8] Такий поділ дозволяє оцінити просторові та секторальні особливості концентрації підприємницького середовища.

Таблиця 1

Розподіл підприємств за регіонами України у 2014 році

Регіон	Кількість підприємств			Кількість активних підприємств (згідно Реєстру статистичних одиниць)		
	Одиниць	Частка,%	Місце	Одиниць	Частка,%	Місце
Україна	341001	100,0		631184	100,0	
м. Київ	87405	25,6	1	109000	17,3	1
Донецька**	11366	3,3	8	47389	7,5	2
Дніпропетровська	26228	7,7	2	42823	6,8	3
Харківська	24820	7,3	3	38228	6,1	4
Одеська	23939	7,0	4	37915	6,0	5
Львівська	18582	5,4	5	35264	5,6	6
Київська	17873	5,2	6	31534	5,0	7
Запорізька	14483	4,2	7	24898	3,9	8
Луганська**	3233	0,9	25	21618	3,4	9
Полтавська	9998	2,9	10	19880	3,1	10

*Розраховано за даними Державної служби статистики України

** Без врахування частини зони проведення антитерористичної операції

Так, наприклад, аналізуючи загальну картину розподілу підприємств в Україні та економічно активних одиниць (табл. 1) можна стверджувати, що у м. Києві сконцентровано більш ніж чверть від загальної кількості підприємств України, однак з огляду на економічно активні статистичні одиниці частка м. Києва є значно меншою, і складає 17,3%.

Оцінюючи концентрацію кількості підприємств у регіональному розрізі можна вважати, що в п'яти найбільших регіонах України сконцентровані 53,1% загальної кількості підприємств, та водночас п'ять найбільших регіонів формують 43,6% економічно активних підприємств. Можна вказати на відмінність рангів Донецької області та Луганської області. Це може зумовлено не тільки негативним впливом процесів пов'язаних з антитерористичною операцією, а й істотним рівнем концентрації підприємницьких структур в цих регіонах.

Такий висновок, на перший погляд є невтішним для перспектив реформи децентралізації управління в Україні, однак саме формування оптимальної пропорції підприємницьких структур є передумовою і запорукою успішності цієї реформи.

Для оцінки кількісних параметрів економічної активності підприємницьких структур в регіонах України було виконано порівняння частки економічно активних підприємств (за секціями КВЕД 2010) у загальній кількості економічно активних підприємств регіону з середнім рівнем аналогічними показниками України. Показники по Україні в цілому наведені у таблиці 2.

Не наводячи детальних розрахунків, через їх значний обсяг, зазначимо ряд особливостей, що ілюструють порівняно високу частку економічно активних підприємств в структурі підприємств регіонів:

- частка економічно активних підприємств секції «А» у Кіровоградській, Миколаївській та Херсонській областях перевищує середньоукраїнське значення відповідно у 2,9; 2,5 та 2,3 рази;
- частка активних підприємств секції «В» у Луганській та Житомирській областях перевищує середньоукраїнське значення відповідно у 4,5 та 4,4 рази;
- частка активних підприємств секції Н в Одеській області - в 2,1 рази;
- частка активних підприємств для м. Києва для секцій «J», «K», «M» перевищує середньоукраїнське значення відповідно у 2,4, 3,1 та 2,5 рази;
- частка активних підприємств секції «O» істотно перевищує середньоукраїнській рівень у Тернопільській (2,1 рази), Черкаській (2 рази) та Чернігівській (2 рази) областях.

Таблиця 2

Структура активних підприємств України за видами економічної діяльності у 2014 році

Секції КВЕД 2010	Частка підприємств у загальному обсязі, %
Сільське, лісове та рибне господарство (А)	7,6
Промисловість (В,С,Д,Е), усього	7,4
з неї	
добувна промисловість і розроблення кар'єрів (В)	0,3
переробна промисловість (С)	6,2
Будівництво (F)	5,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (G)	16,2
Транспорт, складське господарство поштова та кур'єрська діяльність (H)	2,5
Тимчасове розміщення й організація харчування (I)	1,4
Інформація та телекомунікації (J)	2,3
Фінансова та страхова діяльність (K)	0,8
Операції з нерухомим майном (L)	5,5
Професійна, наукова та технічна діяльність (M)	5,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (N)	7,7
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (O)	6,9
Освіта (P)	6,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (Q)	3,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (R)	1,4
Надання інших видів послуг (S)	19,4

Узагальнення проведеного аналізу структурних особливостей економічної активності підприємств регіонів дозволяє відокремити перспективи спеціалізації окремих регіонів на фоні тотального домінування активних підприємств торгівельно-сервісного спрямування (секції «G» та «S») яке ілюструють дані табл. 2. Також потребує окремої уваги вивчення особливостей розвитку підприємницького середовища в регіонах із високою часткою активних підприємств секції «O». Оскільки високій рівень цього показника є свідченням слабкості як економічного потенціалу так і підприємницького середовища. Наприклад, для потужних

регіонів цей показник є невисоким (м. Київ - 1%, Харківська, Одеська, Дніпропетровська, області - на рівні 5%).

У попередніх дослідженнях автором зазначалися загальні диспропорції підприємницького середовища України порівняно з європейською моделлю в частині недостатнього розвитку малого та мікро- підприємництва [9]. Однак за рахунок кризових явищ ситуація зазнала істотних змін, особливо у регіональному розрізі. Так, загалом по Україні на великі підприємства припадає 42% загальних обсягів реалізації (табл. 3), при цьому за регіонами це значення коливається від 62% у Дніпропетровській та Донецькій областях до 12% у Херсонській та Івано-Франківській.

Таблиця 3

Узагальнені показники пропорцій підприємницького середовища в Україні в 2014 році

Показник	Усього	Розмір підприємства:			
		Великі	Середні	Малі	
				всього	у т.ч мікро
Частка підприємств в обсязі реалізації, %	100	42	41	17	6
Середній обсяг реалізованої продукції на 1 підприємство, млн. грн.	12,2	3506,1	108,3	2,2	0,8
Частка витрат на оплату персоналу у реалізованій продукції, %	8,5	8,9	8,4	7,7	7,8
Обсяг витрат на оплату праці на місяць у розрахунку на одного найманого робітника, грн.	4769	6730	4492	2869	2380
Середня кількість зайнятих на підприємстві, осіб	18,5	3853,3	169,5	5,2	2,6

По Україні в цілому на середні підприємства припадає 41% обсягів реалізації, а на малі підприємства 17%. Найбільша частка обсягів виробництва малих підприємств спостерігається у Херсонській (40%) та Чернівецькій (36%) областях, а найнижча у Донецькій (7%) та Дніпропетровській (12%). Така картина підтверджує тезу про меншу вразливість малих підприємств до загальноекономічних кризових явищ. З іншого боку, слід пам'ятати, що конкурентоспроможність економічної системи загалом формується саме за рахунок великих підприємств. Більш того, середній обсяг реалізації, що припадає на одного зайнятого у 2014 році складав по Україні - 0,66 млн. грн., для великих підприємств – 0,91 млн. грн., для середніх - 0,64 млн. грн., для малих – 0,42 млн. грн.

Для оцінки розвитку підприємницького середовища з огляду охоплення усіх суб'єктів господарювання слід також враховувати роль фізичних осіб підприємців. Вони є найбільш чисельною групою и складають 84,2% усіх одиниць та забезпечують 11% кількості зайнятих на суб'єктах господарювання по Україні.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене можна вказати що структурні пропорції підприємницького середовища України є оптимістичними та ілюструють глибинні процеси реформування економічної моделі, її адаптації до нових умов та орієнтації на довгострокове зростання.

Ключовою передумовою розвитку підприємницького середовища в Україні є значний резерв розвитку, що криється у наявності значного прошарку населення орієнтованого на підвищення власних доходів [10, с.31], населення яке відчуває потребу майже у подвійному збільшенні обсягів доходів для забезпечення прийнятних умов життя.

Європейський вектор орієнтації економіки України потребує реалізації гнучкої політики розвитку підприємницького середовища в частині зваженого поєднання двох напрямів: залучення інвестиційних коштів до реалізації масштабних проектів та створення великих підприємств у окремих інвестиційно-привабливих сферах (АПК, видобування вуглеводнів, виробництво та постачання електроенергії, тепла та води, ін.) та розвитку малих форм підприємництва. Усвідомлення відсутності єдиної універсальної моделі для усіх регіонів, врахування історичних, економічних та ментальних особливостей розвитку регіонів України дозволить сформувати оптимальну, ефективну та конкурентну модель підприємницького середовища. Лише у загальному вигляді можна констатувати, що формування пропорцій підприємницького середовища східних та промислово розвинених регіонів України має здійснюватися з акцентом на великі підприємства, для західних регіонів більш пріоритетними є малий та середній бізнес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>
2. План відновлення України на 2015-2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/download/Strategic_doc_final%202015-2017.pdf
3. Зелена книга малого бізнесу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sever.lg.ua/sites/sever.lg.ua/files/green_book_for_rt_31102011.pdf
4. Уманець Т. В. Методи і моделі оцінювання розвитку малого бізнесу: мезо-і мікрорівень: Монографія / Т. В. Уманець, Ю. О. Ольвінська, О. В. Лучакова – Донецьк: «ВІК», 2010. – 250 с.
5. Кіндрацька Г. І. Стан і тенденції розвитку великих, середніх та малих підприємств реального сектору економіки України: порівняльний аналіз динаміки / Г. І. Кіндрацька, Ю. І. Кулиняк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29844/1/9_51-62.pdf
6. Варналій З.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети.– № 2(31).– 2014.– С. 49-54.
7. Moscarini, Giuseppe, and Fabien Postel-Vinay. 2012. 'The Contribution of Large and Small Employers to Job Creation in Times of High and Low Unemployment.' American Economic Review, 102(6): 2509-39.
8. Положення про Реєстр статистичних одиниць та формування основ вибірки сукупностей одиниць статистичних спостережень за діяльністю підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
9. Родченко В.Б. Фактори розвитку малого підприємництва в регіоні / В.Б. Родченко, В.Ф. Левченко // Економічний простір: зб.наук. праць. – 2014. – №91. – С. 63-73.
10. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) : наукова доповідь / [Балакірева О.М., Середа Ю.В., Дмитрук Д.А. та ін.]; НАН України ; ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 78 с.

УДК 334.012.6

Родченко Володимир Борисович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та менеджменту. **Навроцький Олексій Олексійович**, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. **Ключові структурні пропорції підприємницького середовища регіонів України.** Проаналізовано загальні риси розвитку підприємницького середовища в регіонах України та оцінено пропорційність розвитку великих, середніх та малих підприємств. Здійснено оцінку регіональних особливостей концентрації підприємницького середовища, що дозволяє відокремити перспективи спеціалізації окремих регіонів.

Ключові слова: малі підприємства, структурні пропорції, підприємницьке середовище регіону.

УДК 334.012.6

Родченко Владимир Борисович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики и менеджмента. **Навроцкий Алексей Алексеевич**, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и менеджмента. Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. **Ключевые структурные пропорции предпринимательской среды регионов Украины.** Проанализированы общие черты развития предпринимательской среды в регионах Украины и оценена пропорциональность развития крупных, средних и малых предприятий. Осуществлена оценка региональных особенностей концентрации предпринимательской среды, что позволяет выявить перспективы специализации отдельных регионов.

Ключевые слова: малые предприятия, структурные пропорции, предпринимательская среда региона.

UDC 334.012.6

Rodchenko V.B., Doctor of Economics, Professor, Economics and Management Department. **Navrotskyi O.O.**, PhD, Associate Professor, Economics and management Department. V. N. Karazin Kharkiv National University. **Key structural proportions of the business environment in the regions of Ukraine.** Common features of the business environment in the regions of Ukraine have been analyzed, and the proportion of large, medium and small enterprises has been estimated. Regional peculiarities of the business environment concentration are revealed, thus permitting to determine the prospects for some regions specialization.

Keywords: small enterprises, structural proportions, business environment of regions.